

Om humor: Essäer om dom som är roliga och det som är kul

Stina Bäckström

Glänta produktion 2024. 148 s. ISBN 978-91-988665-5-1

Bäckströms kompakta essäsamling består av sju mer eller mindre självständiga essäer som vardera tar sig an olika aspekter av humor. Den röda tråden som går igenom de olika essäerna är att begå humor, eller ha humor, handlar om att ha ett tilltal till respondenten som möjliggör att man möts som agenter, hela människor. Bäckström belyser förtjänstfullt olika aspekter och frågeställningar rörande humor och det kuliga. Tyvärr lyckas essäerna aldrig komma förbi sina metaforer och leverera välargumenterade och tydliga slutsatser. Allt som oftast landar essäerna i vad man välvilligt kan beskriva som ett slags gestaltande av filosofiskt intressanta fenomen.

I "Fukt och likgiltighet" utforskar Bäckström humor som att inneha två sidor, en sinnlig och en intellektuell, med hjälp av metaforer rörande humorns torrhet och fuktighet och de olika distanserna, eller sinnesstämningar, som behövs för att humorn ska lyckas vara rolig. I "Två bröllopsbilder och ett oböjligt adjektiv" försöker Bäckström med utgångspunkt kring bröllopsbilder och "att ha kul" som ideal ringa in egenskapen "kulighet" och det kuligas koppling till njutning. I "Glipan. Eller: Får man skämta om allt?" utgår Bäckström från ett exempel när hennes skämt för att få sin dotter att klä på sig misslyckas, för att belysa frågeställningar rörande skämt och moral och hur essentiellt tajming och kontext är för att besvara dessa frågor. I "Gråsuggor och gamla skator" belyses hur vi genom humor kan slå igenom givna praktiska identiteter. Humor, förstådd som ett tilltal, gör det möjligt för oss att mötas som människor. "Skratt är kul" diskuterar det fysiska skrattet – frammanat av kittling, nervositet eller något kul. Essän tar också upp skrattets relation till humor och det kuliga, samt frågan om skrattet i sig kan betraktas som kul. "Om hemuler och humorlöshet" innehåller både en läsning av Tove Janssons novell "Hemulen som älskade tystnad" och en diskussion om arketyper rörande den glädjelösa feministen som skapar dålig stämning. Där beskriver Bäckström hur skrattet och humorn både kan belysa såväl som upprätthålla problem – både tukta och frigöra. Den sista essän, "Chariternas sång", behandlar huruvida att ha humor är en dygd. Bäckströms åsikt är att det är en dygd som hjälper oss att förhålla oss till avståndet mellan våra ideal och våra verkliga arma jag.

Bäckströms essäer präglas av en oklarhet kring vad som egentligen

utgör studieobjektet. I ena stunden ges intrycket att vi ska få en begreppsanalys, lära oss mer om de nödvändiga och tillräckliga villkoren för begreppen humor, kul och vad det är att vara rolig. Men ibland får man förhanden att det inte är begreppen utan snarare orden eller termerna som Bäckström är intresserad av, alltså det svenska ordet "humor" snarare än begreppet humor, oavsett vilket ord vi benämmer det med eller vilket språk vi talar.¹ Stundtals får jag intrycket att essäerna inte är menade att filosofiskt granska ett studieobjekt, utan snarare är Bäckströms mål att ge en gestaltning av fenomen och en början på en diskussion.

Bäckströms otydliga förhållande till studieobjektet framträder tydligt i två av essäerna. I "Fukt och likgiltighet" görs en stor poäng av att "humor" har sin etymologiska rot i det latinska ordet "umor", som betyder fukt och vätska (s. 17). Från denna etymologiska betraktelse och observationen att vi ibland beskriver humor som torr, drar Bäckström slutsatsen att humor har en fuktig sida och en torr sida. Därefter dras en parallell till att det kvinnliga, åtminstone under antiken, uppfattades som det fuktiga och det sinnliga (s. 24) i förhållande till det manliga som uppfattats som det intellektuella och torra. Humorn har därför en kvinnlig, fuktig och sinnlig sida och en intellektuell, torr och manlig sida. Bäckström menar att humorns fuktiga sida kommit i skymundan och undrar "om humorns fuktighet har kommit att döljas tillsammans med dess feminitet. Har vi rentav gjort humorn torr?" (s. 26).

Vidare, i "Två bröllopsbilder och ett oböjligt adjektiv" behandlas egenskapen det kuliga. Bäckström skriver: "Ordet kul finns överallt och samtidigt är kul:et ytterligt undflyende för tanken. Kul bjuder på motstånd till och med rent grammatiskt" (s. 32). Eftersom "kul" är grammatiskt oböjligt och saknar självklar substantiveringsform tas detta som indikation på att kulighet är svåranalyserat. Hon skriver vidare: "Kul som njutning behöver smakas på innan det kan talas om, och när man talar om det uppstår ändå känslan att dess originalitet [...] inte riktigt kan frammanas" (s. 33).

Det handlar om en glidning mellan olika studieobjekt. För även om svenskans ord för "kul" grammatiskt sett inte låter sig böjas eller substantiveras, säger det nödvändigtvis inte någonting om begreppet kul. Grammatikens begränsningar utgör inte ett större filosofiskt problem än att det kan undvikas genom att enkelt introducera det komparativa

1. För tydlighetens skull kommer jag använda dubbla citationstecken när jag vill göra det tydligt att jag pratar om ordet "kul" snarare än begreppet kul.

”kuligare” och diskutera ”kuligheten” i, till exempel, ett skämt. Bäckström tar upp att engelskans motsvarighet till ”kul” är ”funny”. Eftersom både orden ”funny” och ”kul” ska fånga samma begrepp och engelskans ”funny” är böjbart, är Bäckströms manöver att komma till slutsatser om kulighet genom en grammatisk analys av ”kul” ogrundad. Bäckström nämner i förbifarten att svenskans ”rolig” inte har samma grammatiska motstånd men att rolighet och kulighet är ”närliggande” men inte identiska egenskaper (s. 33). Som läsare hade jag varit intresserad av att få reda på vilket sätt rolighet och kulighet skiljer sig åt, men den sortens frågor står lite i vägen för Bäckströms poäng, det svärfångade kulet, och lämnas därhän.

En välvilligare läsning är kanske att Bäckströms essäer ska läsas mer som en gestaltning, som med hjälp av metaforer och rörelser från det partikulära mot med mer generella ska få läsaren att tänka kring olika aspekter av humor och det kuliga, snarare än rigorös filosofi.

På samma sätt är det kanske en oförtjänst att läsa Bäckströms redogörelse för ordet ”humor”s etymologi som ett argument för att humor skulle ha just två sidor, en fuktig och en torr. Det är nog bättre att förstå det som en gestaltning, eller en metafor, vars syfte är att få läsaren att tänka kring huruvida olika sorters humor enbart är roliga om man får in rätt distans. För visst för metaforen om sinnlig humor en till tanken på att viss humor, såsom kroppshumor, bara är kul om den upplevs i rätt sammanhang, medan metaforen om torr humor och likgiltighet för tankarna till att annan humor, till exempel satir, som bara är kul om man inte samtidigt har offrets lidande för ögonen. Med det sagt, om Bäckströms studieobjekt är humorn och det kuligas natur eller essens är etymologi fel verktyg och essän fel presentationsform.

Det som idag kallas essä är synnerligen olämpligt som form för filosofi. Essän uppehåller sig inte vid förtydligande kring hur ord används eller håller läsaren i handen, utan rör sig från det partikulära mot något mer allmängiltigt. Essän har inte såsom artikeln något ansvar för stringens. För att använda mig av en metafor: en essä börjar med ett lärt citat snarare än en sammanfattning. Ett exempel där essäns form ställer till det för mig är att många av de historiska källorna används på ett sätt som verkar dialektiskt överflödigt. Jag tror att det är essäformen som gör att Bäckström tillåter sig att gå från att berätta att Kierkegaard ”placerade humorn mellan det etiska livets principfastheter och ett religiöst liv – ett liv i relation till en gudomlighet” (s. 38), till att ta det som ett etablerat faktum att ”humorn [finns] på gränsen mellan etik och re-

ligion” (s. 38). Bäckströms efterföljande tankar om hur vi genom humor kan förhålla oss till skuld och det ofrånkomliga i att vi bara är *Mensch* (”människor”) är visserligen intressanta betraktelser men verkar vara oberoende av nämmandet av Kierkegaard och hans positioner.

Med det sagt tilltalades jag av Bäckströms idé om humor som tilltal. Humor som tilltal – ett möjliggörande av en glipa att bli betraktad som hel människa. Bäckströms resonemang för tankarna till Stephen Darwall. Darwall (2006) beskriver hur att hålla personer ansvariga utifrån ett andrapersonsperspektiv är ett sätt att behandla människor som om de innehar en kantiansk värdighet. Jag tolkar Bäckströms essäsamling som en gestaltning av hur humor är ett ytterligare sätt att förhålla oss till varandra som människor innehavande av en kantiansk värdighet. Bäckström beskriver en situation från Christina Olofssons essä ”Att arbeta tillsammans med människor” (i *Omtankar*, red. Lotte Alsterdal, Södertörns högskola, 2011) där en undersköterska inom äldreomsorgen lyckas komma förbi de praktiska identiteterna givet av rollerna och skapa en situation där man kan se varandra som subjekt, som agenter, genom att undersköterskan med rätt tajming hälsar på den gamle tanten med ”Tjenare din gamla skata sitter du här?” (s. 76). Här kan det finnas en nåd, tolkar jag Bäckström: I stället för att alltid skämmas för våra tillkortakommanden och världens hemskheter kan vi genom humorn ibland glädjas och ha kul åt dem. Humor som tilltal gör att vi kan förhålla oss mellanmänniskt. Även om vi besitter en kantiansk värdighet så är vi samtidigt bristfälliga och det kan vara kul.

Jakob Werkmäster